

н. я. дзюбишина-мельник

ФОЛЬКЛОР, ПОЕТ І ДИТИНА

Чи багато може сказати поет трирічній дитині? І багато і мало водночас. Мало, тому що мізерний ще життєвий досвід малюка, і ще не відкрив він для себе таємниці літературно-поетичного слова. Багато, тому що є жадібна цікавість до світу і започатковане фольклором естетично-образне сприймання дійсності. Саме це сприймання стає основою для прищеплення авторської поезії у дитячій-душi, адже фольклор — перша доступна дитині форма духовності (звичайно, за нормальних умов розвитку). За багатовікову історію в ньому викристалізувалися і форми, і образи, і засоби найтоншого впливу на малюка від самого його народження. Як же зробити входження у літературну поезію органічним, таким, що слугуватиме дальшій розбудові художньо-образного мислення дитини? Відповідь на це непросте питання можна знайти у творчості Анатолія Камінчука — одного з небагатьох сучасних українських письменників, котрий пише для найменших, його твори — то поетична модель дитячого світу в усій його першопізнаваній багатогранності. *Основа цієї моделі проста й вічна — фольклор. Він живить і жанри, і образи, і стильову палітру* кращих творів письменника. Фольклорність дитячої літератури виконує особливу функцію: завдяки їй дитина адаптується до нових

літературних образів, жанрів, художньо-виражальних засобів. Фольклорність — це компас у морі авторської поезії для дітей. Впізнавши знайоме й пережите, дитині легше збагнути нове. Наприклад, діти дуже люблять фольклорні лічилки і скоромовки. Своєрідність їх у тому, що естетично-образна функція поєднується з навчальною, коди дитина непомітно для себе засвоює ті чи інші явища мови. Такі жанри спрямовані переважно на вправлення у вимові звуків (тобто артикуляційного апарату), на розрізнення слів близького звучання (тобто розвиток фонематичного слуху), на засвоєння багатозначності слів тощо. Пригадаймо собі одну із скоромовок: Бачить лиска, звідки блиска: хвостом має — хмари не розмає. У Анатолія Камінчука чимало власних лічилок і скоромовок. Ось найкоротша з них: Джміль/оса/Та бджілка — /Оті вся/Лічилка! Як не звернути уваги на слова *джміль* і *бджілка*, котрі допомагають малюкові навчитися вимовляти звук *дж*. Із задоволенням слухають і вчать малята скоромовку «Кит і кіт»: Риба кит живе у морі. Кит у хаті та в коморі. Кит у морі спить вночі. Кит ночує на печі. За конкретними описами дитина швидко впізнає й запам'ятовує значення слів близького звучання. З віком дедалі виразніюється в неї інтерес до смислової сторони мови. Тонко вловлюючи це, поет пише жартирливі вірші, побудовані на грі слів: Слухай, як лічити слід: Я — *кульбаба*, Ти — *кульдід*. Або: У крамниці *еноти* Запитали: — *Є ноти?*— *Є ноти, є ноти*, шановні *еноти!* Навчають дітей мови і такі, скажімо, рядки: Дзінь-дзелень! — біжить трамвайчик, У вагоні лис і зайчик... Чи таке: Чух, пах! Ту-ту-ту! Іде-поїзд по мосту! Або ще: Кузов, колесо та шина — Вийшла в Петрика машина. Звичайно, з допомогою спеціально дібраних римованих слів легше засвоїти вимову твердого звука *дз* і м'якого *дз*; тверду вимову приголосних перед голосними *а, о, у, е*, що для трирічних дітей може бути ще проблемою, запам'ятати назви «частин цілого», як-от машини. Але при цьому навчальний дидактичний струмінь витісняє образність. Саме так знецінюється естетика поетичного слова. Це вже не поезія, а римування, придатне лише для прагматичної дидактики. Дитина ж має орієнтуватися на інші зразки: А сонце усміхається/В зеленому вінку. Он зайчик умивається / На теплому пеньку. Або: Ростуть димки над хатами / Стовпцями волохатими. Чи ще: Сонце по діброві / Ходить, як лисичка.

Художній смак виховується і прищеплюється саме через образ, а не через риму. Поет пише багато прекрасних, доступних малюкові поезій. Напр.: «Барвінку синьоокий», «Осине сіно», «Де ходив журавель», «Соловейко», «Пора діткам спати», «Жолудець», «Комарики товчуть мак», «Чики-брики» тощо. Переважають твори, жанрово близькі до фольклорних пісеньок, забавлянок, скоромовок, закличок, лічилок, колискових. Є також загадки. А ось рядки з власне літературних віршів: Заець-русак / І заець-біляк / Не можуть у лісі / Зустрітись ніяк («Русак і біляк»). Або ще: Завтра іменини / В тітки капустини. Прийде діддище / Старий капустище. Прийде з ним бабуся / Стара капустуся. («В капустини — іменини»). Такого ж плану вірші «Спи, сонечко, спи», «Усі дерева в інеї», «Півники», «Капітан Капітанович», «Білий слон».

Коли дитина знайомиться з авторською поезією, в її уяві вже живуть традиційні фольклорні образи явищ, предметів, тварин, птахів, рослин. Котик і півник, зайчик і вовк, равлик і комарик, зозуля і чорногуз, верба і дуб, барвінок і любисток, сіно і урожай, колосок і зерно, гай і поле, криниця і стежка, дощ і сонце, піч і каша — все це має для дитини, крім побутової, також естетичну значущість, коли сприймання звичних речей і явищ опосередковується художньо-образним мисленням. Ці образи — перші доступні дитячому пізнанню знаки національної поезії, а ширше — національної культури. Вплетення їх в авторську літературу означає не просто наступність поетичної традиції, не просто підготовку дитини до розуміння літератури, а ніби підтверджує цінність фольклорних образів і для сучасного поетичного мислення. У кожний традиційний мотив поет, звичайно ж, вносить свій штрих. Іноді він мало помітний, як-от у віршах «Ластівка», «Береза розвивається», де весна — це приліт ластівки, голос зозулі, дерево, що розвивається. Буває, поет несподівано відходить від традиції. Так, фольклорний жайворонок викликає в уяві образ весни, а Камінчук пов'язує його з досягаючим житом («Жайвір»), кіт асоціюється з сонною дитиною, хатою, коморою, з піччю, а в поета він носить сіно («Де сіно?»), колосок — усталений символ кінця літа, урожаю, а вірш «Колосок проснувся» — про початок літа. Віддалені асоціації еднають дядька з колядок і шедрівок з образом дядечка ячменя, мабуть, тому, що колос — вусатий: Дядечку ячменю, / Дайте зерна жме-

ню, засіємо нивку, зеленогривку, Щоб у теплі, гожі дні / Уродили ячмені, / Щоб вирости вуса, як у мого дідуся! Фольклорні образи розвивають національне художньо-естетичне мислення дитини. Фольклорність може бути ознакою всього поетичного стилю, захоплюючи лексику й граматику, словотвір і фразеологію. Цікаво, що власне фольклорних слів у Камінчуковій поезії порівняно мало. Це слова типу / *сизокрилий* (Ластівко *сизокрила*, Звідкіля ти прилетіла?), *сон-дрімота* (За віконцем *сон-дрімота* Зачиня свої ворота), *когутик* (Наш *когутик* — співунець В поле вивів тракторець).

Відтінку фольклорності набувають загалом нейтральні слова, якщо вони асоціюються з традиційними фольклорними образами. Всім відома дитяча примовка до грибів: Гайку, гайку, Дай гриба й бабку, Сироїжку з добру діжку, Хрящика — з ящика, Красноголовця з хлопця. А ось уривок з вірша А. Камінчука «Лісові дарунки»: Братики — хлопці / Збирали красноголовці, Дівчатка — сестрички / Збирали лисички.

Іноді зв'язок із фольклорними образами виникає, завдяки окремим натякам на них. Так, у колискових звичайно персоніфікується сон і дрімота. Поет переосмислює їх по-своєму: *Вечоре-дрімайлику*, приносимо до хати, Треба нашу донечку трішки задріммати. Так з'являється новий персоніфікований образ вечора-дрімайлика.

Слова з відтінком розмовності теж сприймаються по-різному. У віршах, пов'язаних з фольклором, вони посилюють фольклорне забарвлення, як-от: Ой дуб-дуба, ой дуб-дуба, / Жолудець під дубом *туна*; Гілочка — *хрусь*, / А він у нірку — *шусь* / І сховався! У віршах, не орієнтованих на фольклор, розмовні слова зберігають своє стилістичне забарвлення. Напр.: Обережно йде бабуся, / *Чап* — *чалап* — ступає дід; *Штука* ця непроста.

Порівняно з лексикою словотворчі фольклорні засоби трапляються значно частіше. Найбільше, звичайно, слів із зменшено-пестливими суфіксами — іменників, прикметників, прислівників: *кожушничка*, *стежиночка*, *копитця*, *жолудець*, *дощик*, *мізинчик*, *ослінчик*, *грибочок*, *казочка*, *синенький*, *маленький*, *недалечко*, *трішки* тощо. Роль подібних слів неоднозначна. Знов-таки ті з них, котрі пов'язані з фольклорними образами, посилюють фольклорний колорит. Напр.: Сів комар / На припічку, / Виграє на скрипочку; Каже Прокіп: для борщику кріп. В інших випадках такі слова

передають доброзичливу атмосферу спілкування з дитиною або просто гарний лагідний настрій: Вітерець легенький / Тихо повіва; Із маленької зернини / В полі вироста морквинка. Використовує поет й інші словотворчі засоби, напр.: До *травиці*, до *росиці*, До глибокої криниці. Та особливо улюблений поетом суфікс *-ин-*. У фольклорі він найчастіше трапляється в слові *котино* (від слова *кіт*). Пор. уколисковій: Ой ну-ну-ну, *котино*, засни мала дитино і в А. Камінчука — Коте, *котино*, А де ж твоє сіно? Аналогічні також утворення Жайвір, жайвір, *жайворина*, Цапе — *цапино*, *їжачино* — їжачок. Особливо цікавий останній з наведених прикладів, адже образ їжачка — традиційний саме у авторській дитячій літературі. Завдяки суфіксу *-ин-* також з'являється фольклорний струмінь.

Особливо яскраво фольклорність виявляється в організації тексту. Наприклад, характерні початки віршів з повторами всього слова, його частин або спільнокореневого синоніма: *Соловейку-соловію*, Прилети!; *Гойда, гойда, гойдашечки*. Показово, що цей своєрідний засіб посилення ритму (що дуже люблять діти) поет охоче використовує й у власні літературні образи: *Хурто-хурто-хуртовина* | Захурделила поля; *Льодохід, Льодохід* | На крижині плава кіт; *Ти курча-курчатко*, не ходи на грядку. Характерні звертання з проханням, побажанням типу Росо, росо, росянице, / Зароси усю пшеницю; Барвіночку синьоокий, постелися на всі боки. Прикметною ознакою фольклорності є також діалогічність, особливо питання-відповідь: — Цапе-цапино, Латочко біла, Де це ти бігав, Де ти бував? — Був я на лузі, Був на леваді, Там я з метеликом в піжмурки грав! Своєрідність і незвичність мовних засобів фольклору порівняно з буденною мовою загострює увагу дитини на особливостях художнього стилю, сприяє його опануванню. Чи можна вважати Камінчукові твори, позначені фольклорністю, стилізованими? Лише ті з них, котрі насичені і характерними засобами і традиційними образами. Стилізацію посилюють звичайно, й жанри. Проте використання самих тільки жанрів не створює ефекту стилізації (як ми це бачили у віршах типу «Лічилка», «Кит і кіт»).

Отже, фольклорність має різні прояви у художній літературі і виконує різні функції. Загалом же вона сприяє формуванню у дитини національної картини світу.

Одержано редколегією 28.12.1990 р.

Н. С ТОКАРСЬКА

ОТЕЦЬКЕ СЛОВО, СЛОВО ЗОЛОТЕ...

У Львові 1890 р. започаткував свою творчу біографію один із перших українських часописів для дітей «Дзвінок». Його видавцем стало Руське педагогічне товариство. Журнал — «Ілюстроване письмо для науки і забави молоді» — був покликаний збудити «дух молоді нашої не тільки школьної, але й той котра за рожних причин приневолена без наукишкольної дожити до кращої долі» (1890, ч. 1).

За задумом видавців, на противагу знеціненню рідної мови часопис мав пробудити увагу до батьківського слова і материнської співанки, а читання рідною мовою при відсутності можливостей здобувати освіту мало стати джерелом пізнання з історії, етнографії, фольклору, географії, математики та інших наук.

Імена видатних постатей — провідних літературних і педагогічних сил, залучених до видання «Дзвінка», є промовистим свідченням художньої вартості часопису. На його сторінках виступали Олена Пчілка, Ганна Барвінок, Леся Українка, Л. Глібов, І. Нечуй-Левицький, Ю. Федькович, Б. Грінченко, Г. Хоткевич. Імена Шевченка, Франка, Коцюбинського, Тургенева, Толстого, Гете, Братів Грім, Кіплінга та інших потверджують високий рівень промовистого слова «Дзвінка», його непересічну роль у розвитку й становленні української журналістики для дітей.

І хоч першопочатки у кожній справі не бездоганні, хоч видання мало не завжди добре виважену соціальну цілеспрямованість, проте суцвіття найталановитіших літературних сил, причетних до його виходу, залишило в історії української журналістики ХІХ ст. ще не оцінений дослідниками зразок високомайстерного утвердження художнього, розмовно-побутового і науво-популярного стилів, що наочно показало, як про складні явища і факти можна говорити просто, цікаво і дохідливо. Тільки таке слово могло збудити юні серця, могло «ум просвітить і серця розігріть» (Вол. Шухевич). У часописі представлено багатий фактичний матеріал з народної творчості — пісні, вірші, казки, прислів'я, приказки; є також розповіді про історичне минуле, спомини, літературні образки, повісті і оповідання.

З'явившись на поклик часу, журнал робив добру справу на ниві національної культури, сприяв відрод-